

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

als wetenschap te verlaten en haar open te stellen voor alle hoger genoemde, vaak religieuze, zelfs mystieke inspiraties. Een psychoanalyse die wil (over)leven moet geen verlicht denken willen zijn, moet geen door de Academie erkende discipline willen zijn, geen lid willen zijn van een Establishment, dat haar sowieso steeds minder salonfähig vindt. Ze moet verlichten met duisternis, met het water van de eenvoud, met de mystieke inzichten van de Kabbalah, door te huilen in de stormwind, door de vruchtbare woordeloosheid van haar creatieve leegte (p. 12).

Voor de lezer die ik ben is die vraag een vraag om een 'leap of faith' te wagen, waarvan ik voordat ik dit boek had gelezen nooit wakker lag, waarvan ik de mogelijkheid of relevantie niet eerder overwoog.

In mijn hoofd leefde de psychoanalyse, zoals in de wereld van Peter Gay, als een rationele, ja wetenschappelijke, discipline. Wordt het tijd dat ik uit mijn dogmatische slaap ontwaak? Is het trouwens niet sowieso al het geval dat poëzie en literatuur, Leonard Cohen en Bob Dylan (protagonisten in de overigens sublieme bijdrage van Anderson), Nietzsche en Heidegger en vele andere filosofen, de facto voor mij, zoals voor een ongetwijfeld absolute meerderheid van mijn collega's ook een belangrijke inspiratiebron zijn in het klinisch werk? Met het integreren van religieuze en kabbalistische perspectieven heb ik het wat moeilijker en blijft Freud mijn held als goddeloze Jood. De vraag is of ik — of de lezers! — dit moeten herzien. In de hedendaagse wereld is er duidelijk een opleving van religie. De wereld in de eenentwintigste eeuw is een multiculturele meltingpot, waarin esoterische kennis, mystiek, godsdienst, kunst, wetenschap zich op een chaotische wijze bewegen. Is Eigen de Prigogine van de psychoanalyse, die als New Yorker een paar decennia vooruit kon kijken in die moderne chaotische turbulentie? Of is hij — gewild of niet — een religieuze, goeroeachtige leider voor hen die willen hopen in bange dagen? Ieder van ons kan zich een 'eigen' opinie vormen.

Zelf lijd ik niet onder die splitsing in mij tussen de literatuurliefhebber en mijn identificatie met Freud als rationale wetenschapper in mijn klinisch werk.

Literatuur

EIGEN, M. (1981). The area of Faith in Winnicott, Lacan and Bion. *International Journal of Psychoanalysis*, 62, 413-433.

EIGEN, M. (2014). *Faith*. Londen: Karnac.

Honderd jaar onbelangrijkheid?

Bespreking van

Gerard Lucas (2015). *The vicissitudes of totemism*. Londen: Karnac. ISBN 978 17 82202 622, 288 pp., £ 27,99

TOMAS GEYSKENS

The vicissitudes of totemism is een merkwaardig boek. Het is in het Engels geschreven door een vooraanstaande Franse psychoanalyticus. Het is ook een ingewikkeld boek, dat niet zo een-twee-drie samen te vatten is. Het heeft twee verhaallijnen, die weliswaar door elkaar heen lopen, maar die elkaar eigenaardig genoeg maar zelden raken. Enerzijds is dit boek een geschiedenis van het begrip totemisme in de culturele antropologie van de twintigste eeuw. Tegelijk is het een receptiegeschiedenis van Freuds *Totem en taboe* in de antropologische literatuur.

Totem en taboe verschijnt eerst in het Duits in 1912/1913. In 1918, na de Eerste Wereldoorlog, verschijnt de Engelse vertaling. Zoals bekend is Freuds werk een poging om via de analyse van etnografisch materiaal, vooral over het totemisme, door te dringen tot de oorsprong van de menselijke cultuur. Cultuur ontstaat volgens Freud uit schuldgevoel over de moord op de oervader.

Lucas bespreekt uitvoerig hoe eminente antropologen van de twintigste eeuw Freuds tekst hebben ontvangen: meestal erg weigerachtig tot soms uiterst negatief. Maar deze kritische houding van de antropologen tegenover *Totem en taboe* heeft niet alleen te maken met hun afwijzing van Freuds ideeën. Het is vooral een uitdrukking van belangrijke veranderingen en breuklijnen in de ontwikkeling van de culturele antropologie zelf. Zo was het totemisme een kernprobleem van de negentiende-eeuwse antropologie. Freud staat voor een deel aan het einde van deze traditie. Maar na de Eerste Wereldoorlog verdwijnt het totemisme als belangrijk probleem, en dat is vooral het gevolg van een omwenteling in de antropologie. Men wil afrekenen met de *armchair*-antropologen die vanuit hun bureau aan de universiteit allerlei speculaties over de oorsprong van de cultuur de wereld in sturen. De antropologie wordt een zaak van moeizaam veldwerk en empirisch onderzoek. In plaats van grote speculaties te doen over de oorsprong van de menselijke cultuur gaat men nauwkeurig onderzoek verrichten naar concrete verschillen en overeenkomsten tussen verschillende, actuele culturen. Door deze radicale wending in de antropologie verdwijnt het totemisme niet alleen als belangrijk probleem, maar zelfs als fenomeen. Zoals de vader van de Amerikaanse antropologie, Franz Boas, in 1938 schrijft: *‘Too much has been written on totemism for one to remain completely indifferent to it, but since the manifestations are so varied in different parts of the world, since their resemblances are only apparent, and since they are phenomena which occur in many settings not related to a real or supposed consanguinity, they can by no means be fitted within a single category’* (p. 81).

Na de Tweede Wereldoorlog verdwijnt het totemisme helemaal uit de agenda van de antropologen. De enige die nog een dik boek over totemisme schrijft, is Claude Lévi-Strauss. Maar zijn *Le totémisme aujourd’hui* (1962) is juist de finale doodsteek. Wat Lévi-Strauss vooral wil aantonen, is ‘the

artificial character of totemism which exists only in the ethnologist’s mind and to which nothing specific corresponds outside’ (p. 79). Deze ontwikkelingen in de culturele antropologie zorgen er dan ook voor dat de aanvankelijke, afwijzende receptie van *Totem en taboe* plaatsmaakt voor een periode waarin *Totem en taboe* er werkelijk helemaal niet meer toe doet. Hierin komt geen verandering meer, ook niet wanneer bijvoorbeeld Descola (2013) opnieuw aandacht heeft voor het probleem van het totemisme: *‘Anyone who might be led to see a connection here between the above terms and the Freudian theme of the totemic meal would really have to be joking’* (p. 174). Het totemisme lijkt zo iets te zijn als de hysterie; kort nadat Freud de mysteries daarvan had blootgelegd, bleek ze plots niet te bestaan. In de laatste hoofdstukken van zijn boek, houdt Lucas een pleidooi om *Totem en taboe* toch opnieuw als uitgangspunt te nemen voor een aantal belangrijke discussies die wel eerder tot de politieke filosofie dan tot de culturele antropologie behoren. In hoofdstuk negen stelt hij dat de hoofdlijnen van Freuds ideeën niet zijn weerlegd. In de hoofdstukken tien, elf en twaalf gaat hij, in het spoor van Roazen, Arendt en Fukuyama, in op de politieke betekenis van *Totem en taboe*. Volgens Lucas geeft *Totem en taboe* ons een uniek instrument om na te denken over macht en geweld, over religie en democratie, het gevaar van het totalitarisme, de noodzakelijke rouw over de catastrofes van de twintigste eeuw en de hedendaagse crisis van elk moreel gezag, die leidt tot populisme.

The vicissitudes of totemism is een zeer interessant, complex werk voor wie geïnteresseerd is in de geschiedenis van de culturele antropologie en/of in de psychoanalyse als politieke theorie.